

[0-16]

Kxatla history, marriage law and
Bakgatla. other custom

K32/14 Nov 7/14

K.S. Madisa

1/18

Bakgatla ke morafe wa dikarolo tse nnê. Go Bakgatla ba Mosêtlhê ba bagolo le Bakgatla ba ga Kgafele, le Bakgatla ba Mmakau-a-Modisa monna Kgafêlê, go Bakgatla ba Motšha monna Mmakau.

Dikarolo tseo di tswa mo go Mosetlhe tsa tsotlhe. Mme dikarolo tse re di boletseng tseo di tsetswe ke Mosadi a bidiwa Ditsamai-a Mmasi. Dikgosi tsa dikarolo tseo di nnê jaaka tsôna, ya botlhano ke Sekukuni; Lellateng la Lakau. Go Mosetlhê le Kgafele, le Mma kau le Mmak Motšha.

Mo tshimologong ba ne ba phela kwa Sotelong (Marula Kop) kwa Bo kgatla bo tswang teng. Ga ya ka sebaka ga tlho kofala kutlwano ya bogosi. Batho ba ba ntsi ba rata Kgafele mme bogosi e ntse e le ba Mosêtlhê. Ka jalo ga nna dikarolo tseo erileng fa morago tsa ~~xxx~~ nna di ntsi di tswa di simologile di le pedi ka Mosetlhe le Kgafele. Bomonna bona le bona ba simolla go itirela bogosi ba bôna. Kgafela go bôna letshwenyo leo a tshaba Mosetlhe mogolowe, mme a tshaba ka setshaba se se ntsi.

Ba kgatla ba ga Kgafêla.

Lege go ntse jalo Mosêtlhê a ne a utlwile botlhoko ka go phatlallediwa bogosi, bogolo thata a letswa ke kga fêla yo a neng a tsero setšhaba se sentsi. A leba ka bona kwa Mabyanatsiri. Ka e ne e ba ga Kgafela, ene a tsala Masellane-a-Tebele Masellane a tsala Filane a Matshêgô, mme monna a Filane ke Kgotlamaswe. - Ba nna kwo Mabyanatsiri go fitlhela dikgosi tseo di tla ka manno a tsôna, go bo go tla go busa Filane, Kgotlamaswê a simolla go tshwenya mogolowê Filane. Filane a tswa ka go galefa a ya kwa Matabeleng a tsena mo Modipane, mme Loka-a-masebe a raga Filane a re: "Ga nka ke ke go tshola o le morena bogolo ke tla go naya setšhaba se sengwe se go kgethêla; mme ke tla go tshola dinyaga di le nne fela. Mo bofelong ba tsôna ke tla go basa"!

E rile morago ga dinyaga di le nne La ka- a masebe a mmuse, a mo neile dikgomo tse dintsi le matsomane. ~~xxx~~ Ge a le mo tseleng Ke gone a bhang ka go ipôka mme a ntse a itse ge a ka seka a bolaya Kgotlamaswe monnawe o ipôka ka mafoko ao:

K32/14

Z

Ke Pilane-a-malosa

Selo se mo kopong se mo ditlhotlhe,

Badintlha ba ntse ba se gwaisa

Ngwale mogolo wa ga bo Phekwe

Tau makanya a ga bo Phalophala,

Phologa mo mariteng a ditshwene,

E kunya e itlhaganela go aba,

Ya re e fitlha fa Seditlwe,

Ya bôpa ya ba ya fitlha lentswe

Tau ya Mafiri!

Mme lege go sitse jalo a ntse a boleetse Laka gore ba seka ba bolaya Kgotla maswe. Ba bolaya masomôsomô a a neng a na le ênê, mme ênê a Phaba le ba bangwe, ba bidiwa Bakgatla ba Mmanaana ka lebaka la namane e naana eeo ba ileng ba e bofella mo sa king gore e ge ba tshabile e sale e ntse e lla mme ba ga Pilane ba nne ba re ba sale teng.

Go tloga foo ba tloga Mabyanatsiri ba fitlhêla morena wa Lefurutshe a bidiwa Swaile mo dithabeng tse kajeno di bidiwang "Pilansberg" ke gore dithaba tsa ga Pilane. A koba monna yoo a agile fa ~~phateng~~ phateng e kajeno e bidiwang "Saulspoort" Ke gore "Swailespoort". Phata ya ga Swaile. Ba mma foo, mme la bofelo ga busa Kgamanyane morwa Pilane yo dithaba tseo di bidiwang ka ene. Foo me kgowa a simolla go/go ba tshwenya. Ba simolla go mo êka ka go mo fa dikgetse tsa mabupi: Morago ba mo raya ba re o tshwanetse go ba fa basimane le basetsana ba go sebetsa. Jaanong ka lebaka la go se utlwane ba simolla go tshweng a. Kgamaayane a simolla go tshaba Paulus Kruger yoo a neng ele morena wa bona ka a ne a ba tshwenya ka go ba golêga jaaka dikgomo.

A tsamaya ka lesomô le le ntsi a ya Bechmanaland, mme a fitlhêla Setshele-a-Mokwena. A ya go ênê mme a mo kopa gore a mo fe felo ga thibellô; mme a mo naya go thibella fa Tshwenetshwene. Foo ba lema ka ngwaga le ngwaga mme ya re Setšhele a bona ba kotula, a ~~xyx~~ raya Kgamanyane a re: "O tshwanetse wa nkgêthêla". Ka kgamanyane a ne a sa rate go ~~kgethela~~ kgethela morena yo mongwe le ene e ntse ele morena a fudugela kwa mochudi kwa jaanong ba

leng teng. Kwa teng Kgamanyane a tsala ~~lentswe~~ Lentswe kgosi ya Bakgatla. Lentswe mo pusong ya gagwe go ile ga nna dintwa tse ba ileng ba di ~~tlhabana~~ tlhabana le Makgowa, E ne ele ka nako ya ge Bakgatla Mphebatho ba busiwa ke Ramônô monna Lentswe. Ba kgatla ba ne ba gapa dikgomo tse dintsi mo ntweng eeo, mme ba fela ba ntse ba le dikarolo tse pedi, le kajewo. Gôna ba ntse ba ipitsa Ba kgatla ba ga Kgafela mmago.

5 Patlô le nyalô ya bogologolo. Karolô ya utlha.

Bogologolo go ne go le mekgwa e mentsi e e neng e dirwa, e kajeno e thibêlwang ke tumêlô. Ke gore melao ya dikêrêkê e ganana le mekgwa e mentsi eeo.

Go ne go le mokgwa wa gore mo lesikeng lengwe, bagolo ba bana ba tlhokômêle gore bana ba bôna ba nyala kae, le gore ba nyalwa kae. Go ne go sa dumellwa gore ngwana a itaolê a yo nyala go sele t kwa lesikeng le eseng la gabô, le eseng gore ge ele mosetsana a nyalwê ke motho yo ~~xxx~~ bagolo ba sa mo rêrang ka nosi. Ka mo kgwa o ntseng jalo bagolo ba tshole mokgwa go batlêla bana ba bôna.

Ge lesogwana le ne le le teng fa lapeng, go ne go na le tiso e kgolo mo batsading ba gagwê go disa ka tlhokômêlô e kgolo mo lesikeng leo la gabo mosimane ge go ka nna morweetsana yo a ka rategang mo ponong. Ge a tlhokafala, go tla letwa yo a ka tsalwang mo dinakong gongwe mo mabakeng a mangwe, ba ne ba tle ba bolelle mosadi mongwe wa lesika la bôna a santse a le merufshana ke gore a sale mo ithwalong, gore ge a ka tshole mosetsana o tla nyalwa ke ngwana wa bôna. E ne yare se ba se buileng ba be ba se buile.

Go tla nna jalo, mosimane yoo, ge a rata lege a sa rate, ka teolô ya bagolo o tshwanetse go leta tiragalo e ba e laetsêng.

6 Mme etlare ge bagolo le ngwana wa bone wa mosimane ba ntse ba letile, ge nne jaaka bagolo ba eleditse, ge tsholwa mosetsane. Jaanong o tla lesiwa a gola a ba a nna motho yo nonofileng. Mme fêla mo nakong yotlhe eeo, bagolo ba mosimane, bôna ba utlwane go gotlhe le lea mosetsana. Labofelô go tla nna nakô ya go batla mosadi, ge jaanong go tla mo pontsheng. Kwa gabo mosimane go tla ntshiwa batho. Mo bathong ba, ge go tsewe mongwe le mongwe fêla mo lesikeng; go ntshiwa ba ba lebanweng ke tirô eeo ba tla e

bolêllwang. Mme ge ba ntshitswe, ke bagolo ba mosimane ba romiwa go yo batla mosadi, ênê yo a saleng a bolelwa a ise a tsalwe. **Maxibikeng**

Mo lesikeng leo go tla ntshiwe borangwaneagwê le mogolowê yo a setseng a le teng ge a nyetse mme a ya le mosadi wa gagwê muogô le ênê rangwanegwê o tsaya le mosadi wa gagwê. Ge ba tsêna ditaba di tswa ka mmangwaneago mosimane, morago ga go dumedisa le go nna fa fatshe a re go mmamosetsana: "Mmamokêlê, kana ke rona bano, re tlile go batla Segô-sa-metsi". Jeanong ole mmamosetsana wa tloga, ge a rata o bitsa ramosetsana a mmegêlla ditaba tse bo-ramosimane ba tlileng ka tsôna.

Foo le bôna ba ka bitsa ba lesika la bôna go tlo ba utlwisana ditaba, bogolo thata bo-malomago mosetsana; ge ba le kgakala legale, bo-ran gwareagwe ba ka êmêla.

7

Jaanong e-tlare ba utlwile dikgang, ba araba ka mo ba bônang ka teng. Ge ba rate ba tla re: "Mosadi ke wa lone re mo athlotsê" mme jaanong bo-ramosimane ba boêla gae. Morago ga sebakanyana ge mosadi a ntse a athlotswê ga dirwa dijo kwa gabo mosetsana mme dijô tseo ke byalwa le magobê, le dinama tse podi gongwe tsa nku. Jaanong go bidiwa ba bo-mosimane bôna ba-batli ba mosadi le ba bangwe ba ba ka ba tlatsang go yo ja dijo tseo.

Ka setswana ge go buiwa ka dijo tseo gatwe bo-ramosimane ba yo ja "mmôto" kwa gabo-mosetsana gongwe kwa bogwê. Ba tla tloga, ba ya go bôta kwa bogwê ka tsatsi le le beilweng; bathwe ba itumetse thata ba na le ênê mosimane ka nosi ge a le teng fa ganfe. Ba ba nwang byalwa ba tla nwa thata, mme le bôna ba ba sa nweg ba tla ja ga magobê le diname. Ba ba jang ba aletswe mesêmê gongwe diphatê tsa dikgomo le tsa dipodi mo thuding ya bôna, le ba ba nwang ba aletswe diphatê ba bôna le mesêmê ya bôna mo thuding engwe. Lantlha ge ba simolla ekele ba dina ka tidimalo mme labofêlô ge dijo di ba tsêna, ba simolla go opêla dipina le go tloga mo mesemeng ba bina.

Mo sebakeng se, morwetsana le lesogwana ba filwe nakô ya go ka ~~hna~~ buabua mmôgô le bôna mo thuding ya bona, ka batho ba

8 bogologolo ba ne ba aga matlwana a le mantsinyana. Foo ge go ya phirimong ya letsatsi mokgonyana le bagabô ba boêla gae.

Ga pe morago ga seba kanyana ge ba ntse ba boile kwa bogwe, le bôna ba tshwanetse go dira mmôtô gore bagabo mosetsana le bôna ba tle go bôna lapa. Fêla bôna ga ba tle le mosetsana. Ba mo tlogêla kwa gae. Ba tlhola ba itumetse fêla jaaka maloba ge ba n ba le kwa gabo mosetsana. Ba aletswe mesêmê e e pila bogolo go phola ya gabo mosetsana gonne bôna ba rapedisa. Ge ba feditse dijô tseo ba ~~nx~~ boêla gae le bôna ka thapama.

Dijo tseo ba bangwe bare ke 'Mmôtô'. Ba bangwe ba re ke "Mabôna-lapa".

Go tloga foo jaanong mosadi o atlholetswe bo- ramosimane go gotlhe; go tla simo lla ênê mosimane jaanong go mmeetsa.

Mokgwa wa go beeletsa o ne o tshotswe ka mekgwa ele mentsiny ka batho ba sa lekane e se mêno. Go ne go ya ka botho ba bôna. Ba ba ipitsang batho ba ne ba naya ngwana wa bona mhitshana. Mhibhana ke tshipi engwe e dinlwe ka tshipi ya kgôtlhô, mme e ne e dirwa ke banna ka sebopô sa djôna. E ga kiloswa ka pitsa e kgolo, e tshelwe mo sebopong seo sa yona e sale metsi, mme e re ge e ômêlla e Ntshiwe, e re ge e tswa e tlhage ele tshipi e ntlê e tshekeletsa.

9 E ne e rwalwa mo molaleng, mme o fitlhêla e phatsima thata.

Jaanong le yôna e tshwanetse ya isiwa ke ba-batli ba mosadi kwa bogwe. E rile ge e simolla go rekwa ka tshêlêtê badiri ba yôna ntse ba fêla mo batswaneng ya rekwa ka pôndô. Mme yo morweetsana wa gagwe a neng a sa e rwala, e ne ese wa sepe.

Mo go bangwe go ne go nna dikobô tsa dibata. Mosimane o tshwanetse go supa fa pele ga rragwe ge ele monna a ya letsomô ka dimpya, le lerumô le molamu wa gagwê. Koo go wa itsiwe ge a tshwanetse a kôpana le nkwê le phokobyê le dibata dingwe tse di pila go lebya; ~~xxx~~ tse di etsang mangan le bo-phagê le bo-mmabudu. Mme ka a itse gore matlalô a tsona a sismetse go dira dikobô o tshwanetse a leka gore a supê bonatla ba gagwê ka go bolaya bontsi ba tsôna go tlo direla mothephana wa gagwê kobô e e mebalabala. Ka gongwe o tla kgôna go bolaya tse dingwe tsa tsôna. Mme ka tsôna o tla bona kobô eeo e bidiwang "Matlisiwa".

Moragô ga moo, ge jaanong ba bogwê ba itse ge mokgonyana e le monna wa senatla ba simotla go tshola ngwana o wa bôna ka mokgwa o sele go farolo gana le ba bangwe.

10

Karoto ya bobedi.

Patlô le nyalô ya bogologolo.

Lege ka mabaka a mantsi boramosimane ba ntse ba tla kwa bogwê morweetsana ga se ênê yo a ratang go ipôna a ntse a ferêlla mo go bôna, le eseng go eletsa go bua gongwe go tshêga le bôna gongwe le ênê mosimane ka nosi.

Ka dinakô tse dintsi ge a ba bôna o tswa ka kgôrô-morago a ya gabo Sememmenyane. Go dira jalo ba mo tsaya ele motho yo o tlhō kegang.

Gapê mo kgwa wa pele go ne go le batho bangwe ba ba tsayang go fetamosadi a le mongwe. Mme le ênê ge a ne a rategile mo lesikeng lengwe la gabô, o santse a ka nêwa mothephana mongwe go mo nyala mme a mo dirêla dithulanyô tsotlhe jaaka lesogwana le le iseng le nyale.

Mme morago ga matlisiwa ga tla sebaka sa mosimane go nyala. Bôna babadi ba mosadi ba rwala ditlhako ba ya kwa bogwê go yo bolella bagolo ba mosetsana gore mosimane o rata go nyala. Ka gongwe ba fitlhele ele motho yo a santseng a bidiwa "ngwale", ke gore motho yo a iseng a bolle go ya "byale". Foo ba tla itsisiwe go e sale ngwale, e sereka mosô mophatô o mmalla go bolla boramosimane ba go kgamala. Moragô ga tsaba tse ba tlhagisa tsa bogadi go bolêla seo bôna ba se batlang godimo ga ngwana wa bôna. Mme e tlar gongwe ba badile gagolo a ipobola di se kae.

11.

Ba boela gae jaanong go yo bolêla dikgang tsa bogadi. Ge ba sena go buana ka bona, ba itsise ba bogwê gore bogadi bo tla thsiwa leng. ~~Xi~~ E tlare ge bo tsoge bo tla, gabo mosetsana ga lala go goditswe mellô bosigo botlhe morweetsana le ênê a le teng a beilwe godimo ga mannô a kôtana, a apesitswe pila ka mathsiwa a gagwe, a ntse a bôkwa ke bagolo ba gagwê le bo kokwagwê, ka mafoko ao.

Se ria-rialo ditswa marojana,

Ditswa khunwana di mabêlê a thata.

E re ge letsatsi le tswa bo gôrôga bogadi bo-ramosimane bo gapya ke masogwana e ikuthwang. E tlare di santse di tsêna ka kgorô ya motsê, basadi ba di tshêla ka dithole tsa ba tsa bowa ka morago, ba di boka ka mesari di tshaba thata mosimane wa tsôna a siana a ba a kgwa letlhôlê. Moragô banna fa kgotleng ba re a di tsênê. Jaanong di bogêlwa di eme fa kgotleng. Bagapi ba tsôna b setse ba biditswe kwa lapeng. Bo-kokwago mosetsana, bo-mogatsa malagwê ba mo tsere ba mo naya dipatla tsa ~~ga~~ bagapi ba dikgomo lo kobô ya ratsalagwê, ka a ntse a na nabô go mo ruta ge ele bona ba gabô kajeno.

12

Pele gongwe moragô ga bogadi go na le dijô tsa disetlwa-ka-metshe-a-dipôna-menô. Mo tirong eeo, le gona go ntse go bidiwa bo-ramosimane go tlo bôna mênô a mosetsana; bo-ramosetsana go tlo bôna mênô a mosimane. Ke gore jaanong ba ka buisanya le go tshegisanya ka lo kologô. Bao ba ntseng ba tlhôka go bôna mosetsa pila, ba mmôna Le ba ba ntseng ba tlhôka go bona mosimane pila, ba mmone. Ba bônê le mênô a bôna ge ba bua.

Ka letsatsi leo la nyalô, ga go na tirô e ntsi. Bo-ramosima ba ~~ga~~ apaya dijô le bo-ramosetsana ba apaya tsa bôna. Jaanong bo-ramosimane ba tloga ka lesika la bôna go ya gabo mosetsana go ja dijô tsa "Marallô". Kwa teng ba tlhôla letsatsi leo fêla ba ntse baa ja, mme ka letsatsi le le latêlang ba tshwanetse go ya gabo mosimane go yo ja marallô gôna. Mme gôna ba nna lege ele matsatsi a le mararo.

Fêla ge ba tswa ka lapa la gabo mosetsana, go ya gabo mosimane, mosetsana o tloga, a êma ka dinaô mo ntlung ya gabô go tsamaya, a na le basupi ba gagwê gongwe badisa. Ge a lebile go tswa,,o tla êma, a ngala go tswa; mme foo ba tla simolla go mo rufa ka dilo tse dintsi mefhitshana, masêka, dikobô tse di pila ge a ntse a tswa le lapa. ~~ga~~ Fêla ge a ema a gana go tsamaya dimphô tse dintsi dia wa.

13

Jaanong ge ba feditse marallô a otlhe. Go apêwa gapê dijo tse di bidiwang "lefisô", kwa bogwê le kwa bo mosimane. Mme lefisô le jewa ga mmemosimane pele. Ge dijô di jelwê ba ya lefisong gabo mosetsana.

Mo dijong lefiso go tsêwa bogobe le nama ya lesafu di lokwa mo mogo;ong wa lefiso, mme di newe beng ba tsôna. Ge jaanong ba feditse, e tlare ka phirimane bagolo ba mosimane gongwe dibekangwetsi tsa bua le bagolo ba mosetsana gore ngwana ye gae. Foo o tla tloga le basupi ba gagwê go ya kwa gabo mosimane. E tlare ba tsoga basupi ba boêla gae. Ênê jaanong o bidiwa "ngwetsi". O neilwe molaô wa basadi go fedile.

Leso le phitlhô.

14 Kajeno go na le mekgwa e mentsi ya go dirêla baswi. Ka mokgwe wa kajeno go na le bokeresêtê le tlabologo e e pila e bo-rraetshomogolo ba neng ba sa e itse.

Bogologolo e ne yaare ge motho a kgaoga e nne bogolo tirô ya banna. E ne yaare lege basadi ba ntlwa gore mongwe wa bôna o sule, ba ~~kh~~ tshabe go tsosa modumô wa sello ka ~~h~~ gone ba tshaba molao wa banna le go tshosa bana ba bôna. Banna ba tla roma ba bangwe go tso ba ba tshwanetseng go itse, ga lesa la motho yoo le go mo fitlha. Ka gone o ne a fitlhwa bosigo, lege ka gongwe lesa ba le itse motshegare.

E tlaare ge go robetswe thethe e raletse banna ba simolla go êpa mosima o o tshekeletsa mo mathuding a ntlo, gongwe ka kwa moragê mo segotlong, gongwe mo lesakeng la di kgomo. Jaanong, kwa ntlê ga modumô ba tsaya motlho yole ba mmôfa maoto ka loodi, ba a huta-gantsê, le matsôgô ba a phuthile, mme ba mo kotamisa mo teng ga mosima ole. Ge ele ngwana ba mo senkêla nkgo e e ka mo lehang mme le ênê ba mo kotamisa mo go yôna. Go tloga foo ba kosa basadi ge ele mo mathuding gongwe mo tlung-gongwe mo lapeng, gongwe mo mathuding, go tlo ritela le go kgapha, mo bosigong go ise go tsoge opê.

15 Mo mosong ge baiko ba tsoga bana le bôna ba botsa gore motho yo o ile kae, ga twe, o letse a tserwe ke phiri.

Jaanong go tloga foo go tlhabya kgomo engwe fa gagwe gongwe gabô go dira ka yôna "mogôga". Mong wa motho wa mosadi o setla bogôbê gore batho babo moswi ba tlê go mo tlhôbôga. Bogôbê ga se bo bo bedisitsweng, ke mosôkô. Dinama ga di lokwe ka letswai di

gewa fêla. Ge go na le gôna byalwa bo ka a pêwa, go lebatša batho bao ga botlhoko. Jalo go farologana thata. Go na le fêlô ga mabitla kajeno pele gongwe le gongwe fa go kgônêgang e ne ele lebitla.

16

Go aga motse o mofsha.

Pele ga tirô yotlhe batho ba tshwanetse go elatlhôkô se ba : dinang gonne tirô eeo bogolo thata e ne ele mo diatleng tsa beng ba motse.

Go tloga banna mo mosong go yo bôna fa motse o tshwanetseng go agwa teng. Ge ba boile jaanong mong wa motse o batla ngaka e e tshwanetseng go tlo thanya motse, go ise go tshwarwe sepê. Mo mosongo latêlang, ngoka, le mong wa motse ebong kgosi le banna le basadi le bana ba bôna ba botlhe ba tlogêla motse o ba leng go ôna go yo thaiwa mmogo le motse wa bôna. E tla tlhole ele tirô e kgolo go engwe ka lethêthô go tshotswe dipetlwana, - ke molaô wa ngoka. Bana ba lapa le lengwe le le lengwe ba êma ka go tsalwa ga bôna. Ba ba suleng ba tlolwa. Monna o tshwara selêpê, a rema ngaka e mo tshwara ka setlhare. Mosadi a tsaya petlwana, a rêma seritê, ngaka e mo tshwara ka setlhare; ngwa wa ntlha jalo a tsaya petlwana, go tloga a e naya monnawê, ba ntse ba alafiwa, go bo go fêla. Ngwana wa ntlha ge a seo, ka leêlô gongwe tirô go ala fiwa mogopo wa gagwê.

Jaanong mo mosong o latelang banna le basadi ba tsaya dilêpê le dipetlwana go yo kotla mongwe le mongwe fo ntlo ya gagwê e tla nnang teng.

17

Ge ele gore ba ne ba fudugêla kwa kgakala, tirô yotlhe e, ba e dira ba tloga kwa mathibellong a bona. Mme ge ele fa gaufe, ba ntse ba dira jalo ba tloga mo motseng.

Go dira jalo motse o agilwe. Jaanong ba ka aga matlo a bona ka go rata, mme yare ba ise ba tsene mo go ona ba simolla go agela matlhape le matsomane mara ka.

Ga se ba bantsi ba ba dirang botsalô ka tshwanêlo ya bôna. Legalê bantsi bo santse bo latetse mokgwa wa ~~magang~~ bogologolo, lege ekete ba o fapogile ka lebaka la ge batho ba lekane ese mênô.

Ba bangwe ba itshotsê ke gore, ke gore ga bana ba lesika la bôna ba le bautsi ba ba phelang. Mme ba ba nang le bagabôna ba ne ba ka dira jaaka bagologolo ge ba kabe ba na le kitsô eeo, le leratô leo.

Bogologolo ge motho-wa-batho a ne a khola ngwana gongwe mo motshegareng gangwe mo bosigong, go fêla sebakanyana gongwe go ntiwa letsatsi le tswa, mme jaanong bagolo ba ba leng teng ba roma morongwana go itsise ba lesika la gabô. Jaanong botlhe ba tla nne ba tla kangwe go tlo dumedisa le go utlwa pila kaga ngwana gore mong. Ge ele mosimane ba re: "A a golê a tlhôngôlê, a gorose ngwet: lapeng". Mme ge ele mosetsana ba re: "A a golê a tlhôngôlê magadi : tlê sokeng".

Go tloga foo jaanong mongwe le mongwe o itse se a ka se dirêlang ngwana. Mongwe o tla thisa mabêlê ka tlatla, mongwe a illama gongwe a ikemisa go tlisa mafshi mosô o mongwe le o mongwe, bangwe ba lesika ba senana dinêô ba setlêla motsetse, le go mo êla nokeng. Basadi-bagolo bôna tirô ya bôna bogolo ke go ya go batla dikgong.

19 Mo tirong yotlhe ena, go na le yo mongwe wa basadi yo ka gongwe eleng mogataa ~~magang~~ mogolowê, gongwe mogatsa rangwaneagwê; yo a tlhaotswêng go mmaya botsets. ~~Enê~~ Enê tirô ya gagwê ke go mo apêêla le go mo tlho kômêla gore a ~~nne~~ nne phêpa.

Go ne go sena dilô tse dintsi tsa apêwa, go ise mfokotsô yo bollô o tleitse mogopo wa kôta gongwe wa lefiso. Mme mogopo wa motsetse o tshwanetse wa jêla ka ênê fêla. Le fa pele ga ntlo ~~eee~~ eeo a leng mo go yôna go bêwa mopakwana. Mopakwana o bêwa ka kôta e telle e rapaladiwe fa pele ga ntlo. Molaô wa yôna ke gore

makgaretswana le makawana ga ba tsene mo ntlong eeo, le dingwetsa tse di nyetsweng sefsha, ke gore gantshwane. Mme lege go ntse ja ese gore mongwe o dumeletswe go tsêna. Go ntse go na le ba tsena ba le nosi.

Basebeletsi bao ba tla dira jalo go fitlhêla ngwana a aloga, ke gore a kgona go ~~ixx~~ tswêla fa ntlê, le mmaagwe a nonofa go sebetsa. Bangwe ba ba itsholetseng e ne yare fêla ngwana a letse a thotswe ba tsoge ba ~~xxxx~~ tlhaba nku gongwe podi ya botsetse ba gagwê. Mme le sebaka go nna mo ntlong se ya ka go itsholêla le go tsalwa ga batho. Fêla le baitsholedi ga ba nne go feta dikgwedi tse tharo. Ge jaanong ngwana a alogile ba mo tlogêla go itshola.

20.

Tisô ya dikgomo le go di gama.

Mokgwa wa go disa dikgomo o batla o le mongwe. O simolotse go farologana mo merafeng ya setswana ge go simolla go nna mafatshe a a ageleditsweng ka mokgwa wa sekgoowa moo dikgomo di tswallwang go nna di le nosi.

Mo metlheng ya pele go ne go le meraka. Mme mera ka e ne katogile magae thata. Kwa ~~xxxx~~ morakeng go nna basimane ba agêlwa mokgoro go nna mo go ôna. Basimane bao ga be na go tlhômêlwa thata ka go isediwa dijo tse di etsang mabele gongwe mmopo; nyaya, ba tlogêlwa fêla le dikgomo ba lailwe go tshola dikgomo ka mokgwa yo o tshwanêlang, mme go itsiwe ge ba tla phela ka mafshi a tsôna. Ba ka nna koo dinyaga tse dintsi ba sa tle gae, ge ese bo rraabô go ne ba ya go ba tlhôla le go lekola dikgomo.

Mo selemong badisa ba itse ge go na le sebaka se se telle sa go fulla; ge di robala mo sakeng, ba di bolotsa ka nako e e lekaneng. Ge di robala nageng ba tshwanetse go ya go di phutha le go di nêla dinamane. Gantsi di robala nageng ge go itsiwe gore ga se dikgomo tse di gobang la go ya legofa gongwe go êla ~~xxx~~ oure.

21

Mo marigeng ge di robala mo sakeng ba di bolotsa e sale mesong gome ba itse ge nakô ya go fula e le e nnyane. Mme jaanong mo mabakeng a mabedi ao, ge di robala sakeng, di fula go tloga ka mosô mme di ya suagorogong ka thapama ge di tswa metsing. Modisa

o tlhokometse kagale gore a se tlhakanyê dikgomo tsa gabô le tsa gabô ope, le-ge di kobêlwa o itse mafulô a tsona di nnosi, gore pôô ya gabô ese ~~ix~~ tthalê dikgomo ya itaola, le gore go se tsen; pôô epe lesika la yôna mo dikgomong tsa gabô. Ke taêlô ya banna.

Lesaka la dikgomo le agiwa ka dikarolô di le tharo. Go na le karolô e e bidiwang lesaka tota; mo dikgomo di robalang teng. Go na le lesakana; ke mo marôlê le mabôtlana a tlhaolê lwang teng. Go na le patlêlô; ke moo dikgomo tsa go anyisa di gamelwang teng mo mosong le mantsibowa.

Modisa o tshwanetse a elatlhôkô gore mafshi a dikgôngwana ga a tlhakane le a mabôtlana. A dikgôngwana ke a a siameng a a nang le mafura, ka jalo ke ôna a themisiwang go nna madila. Mokgwa wa bôna ke go gama (dikgomo tsa) mabôtlana pele mme morago go ka gam; dikgomo tsa dikgôngwana. Dikgomo tse dingwe di teng tse mafshi a tsôna a sa tlhakaneng le a mabôtlana le eseng a dikgôngwana; tseo ke tse eleng gôna di tsalang, mme mafshi a tsôna a bidiwa "Kgatsêlê".

22

Ô na fêla ge a tswa kwa sakeng a apêwa mme e tlaare ge a simolla go nna bollo mosimane a a êmêla ka go a fudwa go fitlhêla a bela. Jaanong ge a bela a tlhatlolwa a fuduêlwa kwa ntle a ba a fola. Ge a fola o tla bona a setse a themile, ebile a fetotsê mmola a le masetlha. Jaanong foo basimane ba a tabola ka diatla go ja. Go tla matsatsi a se kae di ntse di gangwe kgatsêlê, mme moragonyana a fetoga mafshi. Ka nako eeo jaanong a bidiwa "motlhaolosa".

Mafshi a mabôtlana, basimane ba ka phela ka go a nwa ganne a siame bogolo go tshollisa go phala a dikgongwa na. A dikgongwana ôna a themisiwa ka lekuka, le le dirilweng ka letlalô la kgomo gongwe la ~~namane~~ namane, le fadilwe boya ke bo-rre ka go le ngwaêla.

Ba tshwanetse go êlatlhokô gore mafshi a tshologa tlhowa pila mo le ka keng. Ka moo mafshi a a tlhokome tsweng pila a badisa a nna dijo tsa bôna tse di molemô.

Ka ge dinamane tse dingwe e le tse dikgolo tse di sa kgoneng

go phela ka mafshi fela di tshwanetse go bolliwa moragô ga dikgomo mme tsa gorôga pele ga di kgomo. Mo dinamaneng gantsi basimane ba ikgethetse dipholwana, ba di phuntse mo dinkong, ba di tsenya megala ya loodi, ba di palama, ba êtêla metswallê.

23

Kalafô le tlhō kômêlō ya di kgomo.

Ga ntsi go na le ditlhare tse dintsinzana tse di alafang dikgomo. Mme pele go ne go itsiwe setlhare se sengwe se nna mo nageng se bidiwa "Sebete". Setlhare se, ga se golele kwa godimo, se nama jaka thotsê, matlhare a sona a dipharana. Se ne se nosiwa dinamane ge di lwala le dikgomo. Capê badisa ba ne ba êlêllwa gore dikgomo di seka tsa ja pilo gonne mo pilong go na le serotswana.

Ge go ne go ka nna kgomo e e bolailweng ke serotswana kgotsa lebêtê e ne e êpêlwa mosima e tshellwe mmogo le moswang wa yona, gongwe e fisiwe. Legale go ne go ntse go le ba ba jang dikgomo tsa malwetse ao. Fela go ne go sa dumellwa gore ge motho a jele dinamane tseo a tsêne mo sakeng a sa tlhapa. Ge ele lebêtê lege madi a yôna a go rothetse ge o se segô le tla go tsêna.

Mo dinamaneng go na le bolwetse ba go tsholla bakeng la mafsi ge a le mantsi mo go bo mmaotsô. Mme le ge go itsiwe jalo, mokgw o mongwe wa go tsenya dinamane tsa mabotlana bolwetse boo ke go anya bo mmaotsô. Badisa ba tshwanetse go anya dikgongwana ~~gâna~~ fêla eseng mabôtlana. Labofêlô ba êlatlhôkô thata gore go se nne kgomo e e tletseng dikgofa mo matseling, le gore go se nne mafshi a a tshologêmo isong gonne di tla phanya matsôlê.

24

Mo mo rakeng go tla baana te dipôwana tse di tshwanetseng go fagolwa. Mme re bôna gantsi mokgwa wa ~~x~~ bôna e ne ele g o fagola mariga, gonne ba itse ge nthô ya mariga e fôla kapele.

Ba ne ba itse pila gore ge ele mo selemong di tla fufulêlwa matshwagolê mme di swa tsotlhe. Ka mokgwa yoo ba ne tlhokomêla thata dinakô tsa ngwaga.

Kajeno ke gona re bonang go dirwa ditirô tseo ka nako engwe le engwe ya ngwaga, gonne go alafsha ka ditlhare tsa makgowa le go fagola ke ditshipi tsa makgowa.

Pitsô.

25 Go na le dipitsô tsa mefuta ele mararo. Ga ntlha re itse pitso ya kgosi le morafe ke gore kgobokano, eeo e tsamaisiwang ke seepapitsô go ya metsaneng yotlhe e e mo tikologong; gore batho botlhe ba tle kwa kgosing go ntlwa se kgosi e se ba biletsang. K pitso.

Labobedi; go na le pitso ya ge o bitsa motho, ka leina, a le gaufe gongwe a le kgakala. Lege ese ka leina, o bitsa fela ka go kuwa, "heela".

Laboraro go na le pitso e ke ratang ge re ka ithuta ka ga yona.

Ke dumêla pila gore bontsi ba ~~lona~~ lona bo setse bo bone kgobokano ya banna kwa kgotleng, morena a le fa gare a ntse mo setulong sa gagwê bogosi.

Mo metlheng ya bogologolo e ne yaa re ge kgobokanô eeo, gongwe pitso ele teng, ~~gnt~~ gantsi go itsewe gore go tla iwa letsho gongwe go yo rapêllwa pula. Jaanong pitso eeo, e ne e ~~bixix~~ bidiw 'pitso ya morena ge go iwa letsholo; gongwe ya pula.

26 Batho ba bogologolo ba ne ba na le kakanyô le bôna. Ka motlha mongwe ba bôna mo tikologong ya letsatsi go le mma la o motala, legale o tlhakanye le yo mohibidu. Ba gakgamala gore e kabi ele eng. Mongwe a re: "Ka gongwe medimo ya bo rrarona ya re bitsa" Mongwe a re: "Mohlha mongwe re ba galefi sitse, jaanong ba rata go re bolaya". Mongwe a re: "Ka gongwe ba rata go baa le rona jaanong ke rona re sa itseng gore ba reng, ka letshwaô le".

Ga nne dikgopolô tse di ntseng jalo, mme ya re ka letsatsi lengwe ele bosigo ba bona ngwedi le ôna o dikaganyeditse ke mmala o ntseng jalo. Foo ba dumela pila gore marapô a kwa mabitleng a na le puô le bona ka môya. Ge ba ntse ba le mo tsietsing eeo, ga na pula e kgolo thata, ya thatsa dinoka le melapô. Jalo ba simolla go dumela gore letsatsi le ngwedi di ne di biditse pitsô ya go go rapella pula. Ka e ne ele lantlha ba lemoga selo seo, ba seka ba ~~dumela~~ dumela pila, go fitlhêla ba bôna sesupô sa bobedi le sa boraro.

Go tloga ka nakô eeo ba tshola tumêlo e kgolo mo ngweding le mo letsatsing; morago ba di kaya medimo ya bôna. Mo metlheng ya dipula, ere ge pula e selê sebakanyana ba lepe go bôna sesupô sengwe sa pula mme labofelô ba se bôna; ba lemoga gore ge e tla na gape letsatsi le fisa ka bollo bo bo gaisang. Mo mafatsheng a mangwe ditshupô tseo di sautse di itsiwe pila.

Ke ka moo bagologolo ba ileng ba dumêla ge ngwedi le letsatsi ele medimo e thata ya bôna.

27

20. Mophatô. Karolo ya ntlha.

Go na le pharologanyô e kgolo fa gare ga merafe ya Batswana. Morafe o mongwe le o mongwe o na le tlwaêlô ya ôna, ya go dira ditirô tsa ôna.

Go na le mokgwa wa go tlhôma morêna mo setulong sa bogosi, m morafeng wa Bakwena; mme ka gongwe mekgwa ya bôna le Bakgatle e mengwe; mme ga e kake ya tshwana le Ma-Zula gongwe le Madebele. Gape le go naya batho mophatô go dirwa ka mokgwa o sa tshwaneng le ditšhaba tse dingwe.

Ke gore: Ka mokgwa wa Setswana go na le batho ba ba bidiwang Magwa'ne. Ke gore basimane le basetsana ba ba iseng ba tshwanelwe go bidiwa ka maina a, "banna le basadi". Jaanong leina leo la magwane le ba bitsa ka nakô ya bôna ge ba santse ba mo tokologong ya bôna. Gonne ka nako eeo, ga ba tlangwe thata ke melao e e tlama banna le basadi:

Mo na kong eeo, ba na le go itirêla tse ba di ratang; mme leg go ntse jalo ditirô tsa bona ga di tshwane. Basimane ba sebetse ka mokgwa o setlhogo go feta basetsana. Mo tirong eeo ya bona le ge ba ka bolaya o mongwe ba baa gore: "Legwane ga le sekwe; ke mpya, le kwa Modimong go wa itsiwe.

28

Mme ka puô eeo ba e buêla mo tlwaelong, eseng mo kitsong ya gore Modimo o mogolo, re dumêla gore ba na le boitshwarêlô, gonne go kwadilwe gatwe: "Morena, ba itshwarele, gonne ga ba itse se ba se dirang.

Jaanong ge ba ntse ba le mo bogwaneng ba bona, ba na le go ka itshebeletsa ditirô tsa bôna mo magaeng. Mme ge ba le kwa

merakeng gongwe kwa madisong, ~~xxx~~ ba na le go kgetla dimpa gongwe dithupa. Kwa ntl;e go dithupa tseo go na le dithobane tseo di bidiwang difêtlhō; gongwe dithêbê ge ele tsa banna kwa ~~xxx~~ ntweng

Tirō ya sefêtlhō ke go thibêla dimpa tsa magwane a mangwe g ba ôtlana. Jaaka thêbê e thibêla marumō.

Ka nako engwe go tla utlwala lefoko le laetswe ke moetelli wa magwane gore go tla iwa moretlweng ka letsatsi lengwe le le pi. mme letsatsi leo le tla bêwe. Nakō e ba santseng ba e filwe go ipa kanya, o tla bona ba ~~xxxx~~ botlhe ba eleng magwane ba tshotsê matlalō a diphuduhudu; ba a suga, go dira ditshega tse di pila ka ôna, tse di nang le mapōka; le matlalō a mabōtlana go dira ka ôna methibampana. Ba sega gapê letlalō le le sesane la kgokong, le le nang le boya bo bo telle go tlo bo bōfêlla mo tlogong ya gagwe go kgabisa ka bōna.

29

21. Mphatō. Ka rolo ya bobedi

Ka letsatsi leo go tla lla lengwane theta ka taêlō ya morêna wa magwane, le le ba phuthang go tswêlla mo leltong la go ya moretlweng. Ga go ope wa bōne yo o tsayang le rumō; gonne lōna. Ke la banna; mme le gōna gago yo o tsayang thêbê; le yōna ke ya ba

Lerumō la legwane ka mpa, thêbō ya gagwe ke sefêtlhō, mme sethunya sa gagwe ke phutha-serepa (molamu). Ba tswêla ntle mo nageng. Mme ka ba tlwaetse go tsa ka gale letlhabula, ge meretlwa e budule, mafshi a le mantsi mo merakeng, ba itse pila ge ba ka seka ba tshwara ke tlala. Ka jalo ba tlogêla le dijō. Ge ba ntse ba tsamaya, go tla baana le ba bangwe ba ba bidiwang ditshimêga. Ke gore ba ba fenyang ba bangwe. Bao ba tlaa kgetla moretlwa o le montsi, ba o tlatsa dikgetsana tsa bōna, mme ba di naya ba ba ba fenyang. Mme lege ba rwele makete ao, go nakō engwe e go tshwa netseng ga sianwa.

Ba tla tsamaya jalo sebaka sa dikgwedi, ba ntse ba tsaya mafshi mo merakeng, ~~xxx~~ ba a nwa ba tsholla. Ge ba fitlhetse mosimane yo mogolo; e tlaare ba sentse ba lebile fa go ênê, ba kuwa ba re: "Thiba kgôrō". Ge a se boi, o tla tsaya dimpa tsa gagwe a supa ge le ênê ele legwane la tshimêga. Mme ge a le boi, o tla nna

30 fêla ba mo ôtla, ba be ba gama dikgomo tsa gabô ka dikgoka. Mme lege ba ntse ba dira jalo ga go opê yo a ka ba têbang kwa moreng gore ba dirilo molato. Gape nakô yotlhe eeo, ba phela ka go bolaya diphôlôgôlô tse dintsi ka mokgwa wa banna ge ba ile letsholo, mme ba di rwesa ba ba ba fenyang.

Ka nako engwe, morena wa bôna o tla eletsa gore ba boêlê gae. Ka tumellanô ba tla dira jalo, fêla jaanong ge ba boa ba le ka go rwalla morêna matlalô a diphôlôgolô tse ba neng ba ntse ba di bolaya, go dira jalo ke go ipega bonna ba bôna, gore morêna o mogolo a ~~hâkâkâ~~ bônê ge ele banna.

E ~~tlhako~~ tlaare ba santse ba lebile kwa gae, ba emisa pina, ba ôpêla. Batho ba tla tswa ka bontsi mo motseng go yo bôna ge ba tiba ka tlhako, mpa e ja legwane. Moragô ga sebakanyana legwane la tshimega le tla laelwa gore le kuwê le re: "Podi-motlhalo". Mme ge ba utlwa a rialo, ba tla kgaogana dikarolo di le pedi. Karolo engwe e bidiwa ya kgosing, mme engwe e bidiwa ka leina le sele, ge ele ~~Bax~~ Bakgatla ba re ke ba Dintlha gongwe ba Mabodisa. Jaanong dikarolo tse pedi tseo di tla simollwa go bêwa ke baetelli-pele ba tsona ka go itse ga bona; ka moo ba itseng go otlana ka teng. Mme jaanong ba simolle.

31 Ba tla ôtlana foc ka sebaka se se telle, mme labofêlô ba bangwe ba fengwa. Mme ge ba ntse ba ôtlana, basadi baa duduetša, mongwe le mongwe o boka ngwana wa gagwe, go mo tiisa moko. Modumo wa dimpa ôna o utlwala jaaka letswai ge le tshetswe mo leisong. Ke tirô ya bogwane.

Ge ba phatlalla foo, ba isa matlalô aie kwa kgosing ba eteletse ke karolo e e ileng ya fenyâ, ditshimega tsa bôna di rwele matlalô a dinkwê, mme ba bangwe ba ba rwele a diphôlôgôlô tse dingwe. Ge ba ntse ba dira jalo ba setswe ke basadi ba motse moragô ba ba utlweletse ge ba opêla dipina tsa bogwane, mosimane a ntse a tlola a ba a thebeleka fa pele ka 'tlalô la nkwe gongwe la lengau. Ge ba fitlha kwa kgosing le kwa teng ba tshwanetse go emisa pina ka bokhutshwane, go dumedisa morena ba ise ba phatlalle. Jaanong fa

morago ba ya magaeng a bôna. Go dira lege ba sa raya morena ba re sepê, kegore ba kopa go nêwa mophatô.

Lebaka ke gore, ge ba nyetse lege ba sa nyala, ga go na tlhomphô mo go bôna ba ntse ba bidiwa basimane; lege ba godileng jang, ga ba dumellwa go ya le banna kwa kgotleng go utlwa ditaba tsa motse. Ka jalo selo seo se ba tlhokofatsa thata. Ba rata go kaiwa banna. Ba itse ditaba tsa banna kwa kgotleng. Ba nyala, mmô ba ikhutsa.

32 Ka nako eeo, jaanong, go tla feta matsatsinyana a se kae. Moragô ga ôna go nna pina ka nako engwe le engwe e e ratwang ke magwane. Mme foo jaanong basetsana ba magwane ba ntshiwa mo malapeng ka dikgoka go yo ôpa diatla le go ôpêla ge magwane ôna a ntse a bina, gape a ~~ix~~ tlhabeletsa.

Ba tla phela jalo ka go tshwenyana jaaka ekele ba raya gore ba bangwe ba bona ke bôna ba ganang ka mophat.

Lege go ntse jalo, go na le nakô e ba tleng ba ikhutse ka yôna lege ekete ge ba ise ba nêwe mophato ke bôna hophelô ba bona.

Jaanong e tlaare moragô ba nêwa mophato wa bôna, wa segabôna gongwe go tla twe: "Matšhama", gongwe "Madima", "Mafatshwana", "Matšhetšhele", "Makuka", "Mantwane", "Majankô". Go tswella jalo go fitlha Makóba le ba bangwe.

END S 171